

Anadolu'da Parlayan bir Uygarlık

Hititler

Anadolu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, Asya ve Avrupa arasında köprü görevi gören bir yer. Binyıllar boyunca bu topraklarda pek çok uygarlık tarih sahnesine çıktı. Hititler, Anadolu'nun ilk büyük uygarlığını kurdular. Demiri işlemeyi biliyorlardı, savaş arabaları yapabiliyor ve yaşadıklarını kil tabletlere yazarak kütüphanelerde saklıyorlardı. MÖ 2000'li yıllarda Kafkasların ötesinden Anadolu'ya geldiler. Burada dağınık halde yaşayan kent devletleri bulmuşlardı. Bu kent

devletlerini birleştirerek büyük bir devlet kurdular. Anadolu'nun bu süper gücü, döneminde Eski Mısır Uygarlığı kadar önemli ve etkindi. Hitit uygarlığı çağlar boyunca unutulmuş olarak kaldı. Yirminci yüzyılın başlarında kazılarda ortaya çıkarılan kil tabletlerin okunması Hititlerin hatırlanmasını sağladı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalar sonucunda yeniden gün ışığına çıkan Hititler, bugün tarihin en büyük uygarlıklarından biri olarak kabul ediliyor.

Merhaba, benim adım Enlilbani. Hattuşaş kentinde yaşıyorum. Burası devletimizin başkenti ve kralımızın en sevdiği kent. Bunu biliyorum, çünkü onun adı Hattuşili. Dedem diyor ki onunla aynı adı taşıyan iki kralımız daha olmuş tarih boyunca. Bu da onu 3. Hattuşili yapıyor. Hattuşilli, Hattuşaş kentinden olan kişi anlamına geliyor. Kral olmak için çok çaba gösterdiğini ve sonrasında krallığını korumak için uğraştığını anlatıyor dedem. Dedemin adı Huzziya; eskiden büyük kralın sarayında yazıcıymış. Yazı yazmayı biliyor ve pek çok eski tableti de okumuş. Yaşlanıp da gözleri çok iyi görmemez olduğunda yazıcılık işini bırakmış ve saraydan ayrılarak yağ ticareti yapmaya başlamış. Birçok değişik ülke gezmiş. Güneye Mitanni ülkesine ve hatta kendilerine Mısırlılar diyenlerin ülkesine bile gitmiş. Artık çok yaşlandığı için kervanlarla birlikte yağ ticareti yapmayı bıraktı. Şimdi bu görevi babam yürütüyor. Büyük ağabeyim orduda olduğu için babama yardım edecek yalnızca ortanca ağabeyim var. Onlar çoğu zaman evde olmazlar, uzak diyarlara mal götürür, geçinmemiz için para kazanmaya çalışırlar. Onlar yokken dedem bana çeşitli öyküler anlatıyor. Bunların çoğu tarihte yaşanmış öyküler. Krallarla, kraliçelerle, uzak ülkelerle ilgili öyküler dinlemeye bayılıyorum. Dedem de benim gibi iyi bir dinleyici bulmaktan memnun. Bir keresinde,

“Hattuşaş her zaman bir başkent değildi” demişti bana. “Bu kent bir zamanlar bir kral tarafından lanetlenmişti üstelik.”

Ağzım açık bakakalmıştım. Bizim güzel başkentimiz, bozkırın ortasında değerli bir mücevher gibi duran sevgili gümüş kentimiz lanetlenmiş miydi? Güldüm. “Çok şakacısın,” dedim. “Eminim beni kandırmak istiyorsun.” İşte o zaman yaşlı gözleri çok eski çağlara daldı gitti ve krallığımızın nasıl kurulduğunu, bu ülkeye nasıl geldiğimizi anlattı:

“İlk krallarımızdan olan Pithane oğlu Anitta yalnızca Kuşarra kentinin kralıydı. Bölgedeki diğer kentleri zamanla tek bir çatıda topladı ve büyük kral oldu. Hattuşaş kentini ele geçirdiği zaman şehirlilere çok kızmış. Bütün kenti yakıp yıkmış. Üstelik kızgınlıkla yanındakilere şöyle söylemiş: “Benden sonra kim kral olur da, Hattuşaş kentini yeniden imar ederse, onu göğün fırtına tanrısı kahretsin.”

“Ama,” diye itiraz ettim, “bugün kentimiz başkent, madem Kral Anitta kenti lanetlemiş, nasıl oluyor da...”

“Ah evet,” dedi dedem, “sonradan Anitta’nın soyundan gelen başka bir kral her şeye rağmen kenti yeniden inşa ettirdi ve burayı başkent yaptı. O kralın adı Labarna’ydı, kenti yeniden canlandırdığı için ona Hattuşili adını verdiler. İşte ilk Hattuşili odur. Devletimizi kuran kişi sayılır.”

Dedem bana bu öyküyü anlattığında yüzüm asılmıştı doğrusu. Savaşların çok kötü olduğunu düşünmüştüm. Elimde değildi, çünkü ağabeyim de askerdi ve Mısırlılarla savaşmaya giden ordumuzda görev yapıyordu. Onun için çok korkmuştum. Ama sonradan barış yapıldığı haberi geldi ve hepimiz çok sevindik. Dedem bunun çok önemli bir haber olduğunu söylüyor. Mısırlılarla Kadeş antlaşmasını imzalamışız. Artık iki ülke birbirinin dostu olmuşlar.

“Büyük kralımız Muvattali, Mısır Firavunu İkinci Ramses’le savaştı” diye anlattı dedem. “İkisi de birbirine çok

Hititlerle İlgili Satırbaşları

- Yirminci yüzyılın başlarında Ankara’nın 150 km doğusunda bulunan Boğazköy’de kazılar yapılmış ve Hitit uygarlığına ait 30.000’in üzerinde çivi yazılı tablet gün ışığına çıkarılmıştı. Boğazköy, Hititlerin başkenti Hattuşaş’ın bulunduğu yerd.
- Birinci Dünya Savaşı sırasında, o zamanlar Viyana Üniversitesi’nde Asuroloji profesörü olan Çek bilim insanı Bedrich Hrozný, yaptığı araştırmalar sonunda Hitit dilini çözmeyi başardı. Okumayı başardığı ilk cümle şuydu: “Ninda an ezzatteni, watarra ekkuteni.” Bu kısacık cümlede şöyle deniyordu: Ekmeği yiyeceksin, suyu da içeceksin. Bu cümle sayesinde Hitit dilinin gizemi çözülmüş, kazılarda çıkarılan kil tabletler okunmaya başlandıysa binyıllar öncesinde kalmış bir uygarlığın tarihi ortaya çıkarılmıştı.
- Hititler Anadolu’nun en eski yerli halkı. Anadolu’nun bilinen en eski adı Hatti ülkesi. Hititler, MÖ 3. binin ortalarından beri küçük krallıklar, beylikler halinde yönetiliyorlardı. Bir tür kent-devlet olan bu beylikler MÖ 2000’li yıllarda teker teker Hititlerin eline geçmişti. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunu Hititler oluşturmayı sürdürdüler.
- MÖ 2000’li yıllarda Anadolu’ya gelen Hint-Avrupa kökenli Hititler de yurtlarından Hatti ülkesi olarak söz etmeyi sürdürdüklerinden, Boğazköy’de bulunan tabletleri ilk okuyan filologlar, bambaşka bir dil konuşan farklı bir kavim oldukları halde bu Hint-Avrupa kökenli Hititleri Hatti olarak adlandırmışlardı. Oysa bu Anadolu’ya sonradan gelen kavim, kendilerini Nesice konuşan Nesililer olarak adlandırıyor. Ancak Anadolu’da karşılaştıkları bu halkı yenip, yönetimi ele geçirmelerine karşın onların kültür potasında eriyen Nesililerin de Hititler olarak adlandırılması sürüp gitti.
- Hititler en parlak dönemlerini büyük kral Şuppiluliuma döneminde yaşadılar. MÖ 1380-1346 yıllarında Hititler, Şuppiluliuma önderliğinde bir imparatorluğa dönüştüler.
- Hititler MÖ 1193 yılında batıdan gelen ve Deniz Halkları olarak adlandırılan kavimlerin istilasına uğradı ve birdenbire tarih sahnesinden silindiler. Hititlerin ardından Anadolu’nun batısına Frigler egemen oldu. Kilikya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daysa Geç Hitit Devletleri olarak bilinen kent devletleri egemen oldu.

Kadeş Antlaşması

Hititlerle Mısır arasındaki savaş, 2. Ramses'in ve Muvattalı'nın krallık döneminde, MÖ 1286'da yapıldı. Tarihin ilk dünya savaşı denebilecek bu savaş, tarihin ilk yazılı antlaşmasıyla sona erdi. Savaş sırasında 20.000 kişilik Mısır ordusu ve 17.000 asker ve yaklaşık 3.500 savaş arabasından oluşan Hitit ordusu Kadeş bölgesinde savaştılar. Savaşın sonunda iki ordu da birbirlerine belirlirgin bir üstünlük sağlayamadı. Bu yüzden her iki devlet de halklarına savaşçı kendilerinin kazandığını söylediler. Bununla birlikte bölgedeki siyasi denge nin Hititler lehine dönmesi, Hitit İmparatorluğu'nun bu savaştan daha kârlı çıktığını gösteriyor. Bunun yanında iki ülke de antlaşmadan sonra kurulan dostluktan çok memnun olmuşlardı. Hitit Kralı 3. Hattuşili'den sonra tahta çıkan 4. Tuthaliya döneminde yaşanan bir kıtlık, Hitit ülkesinde açlığa neden olmuştu. Mısır ile 3. Hattuşili döneminde kurulan dostluk bu kıtlıkla baş etmekte yararlı olmuştu. Firavun Merneptah'ın ilk krallık yıllarına rastlayan bu kuraklıkta Hitit ülkesine gemilerle tahıl yardımı yapılmıştı. Kadeş Antlaşması'nı görmek isteyenler bir örneğini, Ankara'da sergilendiği Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulabilirler.

kızgındı ama savaş sonunda barış antlaşması imzalamaya karar verdiler. Ne yazık ki Muvattalı barış antlaşmasını imzalayacak kadar çok yaşamadı. Şimdi onun yerine kralımız Üçüncü Hattuşili antlaşmaya mührünü koydu. Üstelik antlaşmada kraliçemiz Puduhepa'nın da mührü var. Böylece Kral ve Kraliçe uyum içinde devletimizi yönettiklerini gösteriyorlar.”

“Savaş bittiği halde barış antlaşması imzalamak neden bu kadar uzun sürüyor?”

Dedemin gözleri parladı. “Eski bir yazıcı olarak bunun nedenini en iyi bilenlerden biri benim. Bir antlaşma metni hazırlarken yazıcılar önce balmumu üzerine kralın sözlerini yazarlar.”

“Balmumu mu?” diye sordum şaşkınlıkla; “ama o kolayca erir.”

“Zaten amaç da bu; kil tablet üzerinde kolayca düzeltme yapamazsın ama balmumunda düzeltme yapma şansı vardır. Yazıcılar önce bal-

mumuna yazdıkları sözleri sonra özenle kil tabletlere geçirirler. Her iki ülke kralları kil tabletlerde yazılı metni kabul edince altına mühürlerini basarlar. Ama Kadeş Antlaşması çok önemli, bu nedenle birer kopyası da gümüş plakalara yazıldı ve kralların saraylarında korunmaya alındı. Böylece bu antlaşma iki ülke arasındaki dostluğu sonsuza dek mühürlemiş olacak. Bundan yıllar önce, büyük kral Şuppiluliuma döneminde başlayan düşmanlık böylece sona erdi. Artık Hitit ve Mısır ülkeleri birbirine dost.”

Barış olduğu için çok mutluyum. Bunun sürekli olması için fırtına tanrısına ve Güneş tanrısına dua edeceğim. Dedem bana yazı yazmasını da öğretiyor. Ben de önemli günleri kil tabletlere yazmak istiyorum. Hem belki bir gün büyük kralın sarayında yazıcı bile olurum...

Kralların Ağzından:

Gelin kendimizi eskiçağlardan haber veren bir muhabir gibi düşünelim. Hayali zaman makinemize binip, mikrofonumuza Hitit krallarına uzatalım. Bakalım Hitit ülkesinin bu görkemli büyük kralları bizlere neler söyleyecek. Hitit tabletlerinde yazılı olan Kralların sözlerinden bazılarını sizin için eğlenceli biçimde aktaralım. Mikrofonu uzattığımız ilk kişi Kuşarra kenti kralı Anitta. Hititler henüz küçük bir kent devletiyken Anitta ile bölgede egemen olmaya başlamışlardı.

Ulu Anitta, bölgede fetihlere başladınız; bu konuda okurlarımıza neler söyleyeceksiniz?

Anitta: “Ben, Kuşşara kralı, kentten büyük bir kudretle inip, Neşa'yı bir gecede gücüm sayesinde aldım. Neşa kralına saldırdım ama Neşa'nın halkına kötülük etmedim. Onları “analar” ve “babalar” yaptım (o derece değer verdim). Babam Pithana'dan sonra ben bir isyanı bastırdım. Hangi ülke ayaklandı ise onu tanrı Siu'nun yardımıyla mağlup ettim.”

Neşa halkına iyi davranmışsınız; ama Hattuşaş'a karşı aynı hoşgörüyü göstermediğiniz biliniyor.

Anitta: "Benden sonra kim kral olur da, Hattuşaş kentini yeniden imar ederse, onu göğün fırtına tanrısı kahretsin."

Mikrofonumuzu şimdi de Büyük Kral Labarna'ya, yani Birinci Hattuşili'ye yöneliyoruz. Kral, atası Anitta'nın lanetine rağmen Hattuşaş kentini yeniden imar etmişti. Fakat şimdi gördüğümüz kadarıyla oldukça hasta. Sorularımızı dikkatle soralım:

Efendim, hastalığınız sırasında ülkenizi oğlunuza değil de torununuz Murşili'ye bırakmaya karar verdiğiniz söyleniyor; ne diyeceksiniz?

Birinci Hattuşili: "Bundan böyle ben hasta biriyim artık. Sizlere tahta çıksın diye genç Labarna'yı takdim ettiğim zaman, onu oğlum bilmiş, kucaklamış, yüceltmiş, hatta şımartmışım. Ama bu delikanlının hastalığım sırasında öyle davranışları oldu ki, anlatılır gibi değil. Ne gözünden yaş geldi,

Geç Hitit dönemi krallıklarına ait bir kabartma. Hititlerden günümüze ulaşan tarihi eserleri Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde görebilirsiniz.

Kilden yapılmış hayvan biçimli bu figür, Hitit sanatının günümüze ulaşan güzel bir örneği.

ne de en ufak bir acıma belirtisi gösterdi. Soğuk ve katı yürekliydi. O zaman ben, kral, kendisini son bir kez daha sınamak istedim ve hasta yatağıma çağırttım. Böyle bir durumda bir yeğenin bile öz oğulmuş gibi yakınlık göstermesi gerekmez mi? Ama ne gezer! Delikanlı, kralın sözüne aldırış bile etmedi... Artık bu iş bitsin! O benim oğlum değil artık!

Hep onun iyiliğini istemiştım, hep ona yol göstermiştım. Fakat o hiçbir zaman kralın dileklerine karşılık vermedi. Sadece hep kendi isteklerini kolladı; böyle yalnızca kendini düşünen biri, Hattuşaş'ı sevebilir mi?"

Peki yerinize geçecek torununuz Murşili'ye neler söylemek istersiniz?

Birinci Hattuşili: "Ona şöyle seslenmek isterim: Sürekli sarayın içinde yaşayacaksın, ama yine de hep alçakgönüllü davranacaksın; yiyeceğin ekmek, içeceğin su olmalı; şarap içmeyi ancak çok yaşlandığın zaman düşüneceksin.

Şimdi de yanımızda büyük kral Telipinu var. Bir dönem Hitit sarayında yaşanan karışıklıklardan sonra tahta çıktı. Kendisi taht kavgalarından ve sarayda dönen entrikalardan oldukça rahatsız. Bu yüzden bir ferman yayınlarak bundan böyle tahta geçecek kralın nasıl belirleneceğini bir kurala bağladı.

Hitit ve Mısır uygarlıkları dönemin iki büyük gücüydü. İki devlet, Kadeş Savaşı'nın ardından imzaladıkları antlaşmayla dost oldular.

Sayın Telipinu, okurlarımıza bu kurallardan söz eder misiniz?

Telipinu: "Birinci prens kral olsun, birinci dereceden prens yoksa ikinci dereceden bir oğul kral olsun. Eğer tahta geçecek bir oğul yoksa birinci dereceden bir prensese bir içgüveyi versinler ve o kral olsun. Benden sonra kim kral olursa, onun kardeşleri oğulları, akrabaları, ailesinin bireyleri ve askerleri birlik olsun..."

II. Murşili, siyasal alanda başarılı olmuştu. Ne var ki mutsuz bir adamdı. Çok sevdiği babası Şuppiluliuma'yı, ardından da ağabeyi Arnuvanda'yı ölüme götüren veba ülkesini sarmış, nice ölümlere yol açmıştı. Sarayda Tavannana (ana kraliçe) olarak egemen olan üvey annesi (Şuppiluliuma'nın son eşi) yaşamı ona zehir ediyordu. Karısı, onun eziyetinden dolayı ölmüştü. Bu yüzden kendisi çok dertli. Üstelik tahta ilk çıktığında da düşmanları onu küçük görmüşler. Dilerseniz kendisine bu zorluklarla nasıl başa çıktığını soralım:

II. Murşili: "Babamın tahtına oturunca, yöredeki düşman ülkelere sefere çıkmadan önce, efendim Arinna kentinin Güneş Tanrıçası'nın belirlenmiş bayramlarıyla ilgilendim, onları kutladım. Ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ellerimi kaldırıp dedim ki: Efendim Arinna kentinin Güneş Tanrıçası! Bana küçük diyen ve beni saymayan yöredeki düşman ülkeleri, sürekli senin topraklarını almaya uğraşıyorlar. Bana, aşağı gel ve benimle birlikte bu ülkeleri yen!

Arinna'nın Güneş Tanrıçası bu sözlerimi işitip bana geldi ve ben babamın tahtına geçer geçmez on yıl içinde yöredeki düşman ülkeleri yendik."

Sevgili okurlar, siz belki duyamadınız ama büyük kral konuşmakta biraz zorluk çekiyor. Biraz çekiniyoruz ama, cesaretimizi toplayıp bunun nedenini soruyoruz:

II. Murşili: "Bir gece birden hava bozdu. Gök Tanrısı korkunç bir şekilde gürledi ve ben ürktüm. O zaman ağızımda söz azaldı ve söz kesiklik yaparak yukarı doğru çıktı."

Şimdi de Kadeş Antlaşması'na mührünü basan büyük kral III. Hattuşili'nin yanına gidelim. O da bugünlerde biraz öfkeli. Kardeşi Muvattali'nin ölümünden sonra tahta geçmesine destek verdiği yeğeni III. Murşili'yi tahttan indirdi, yerine kendi geçti. Yeğenine o kadar kızgın ki, krallık adı olan III. Murşili'yi değil, prenslik adı olan Urhi-Teşup'u kullanıyor. Böylece onu kral olarak kabul etmediğini ima ediyor. Kendisine neden bu kadar kızgın olduğunu soralım.

III. Hattuşili: "Benim elimden Hakmiş ve Nerik kentlerini aldı. Artık dayanamadım ve ona isyan ettim. Fakat ona isyan ederken (din açısından) pis (bir şey) yapıp ona arabada ya da evde saldırmadım. Ona (yalnızca) şöyle düşmanca bir haber ilettim: 'Bana karşı kavgayı başlattın. Ve sen büyük kralısın, senin bana bıraktığın tek kalede yalnız ben kralım. Haydi! Bizim hakkımızda Şamuha kenti İstar'ı ve Nerik kenti Fırtına Tanrısı karar versin. Ben Urhi-Teşup'a böyle yazdığımda eğer biri deseydi ki 'sen onu önce krallık mevkiine çıkarttın da, şimdi neden ona isyan ettiğini yazıyorsun?' (O zaman diyecek oydu ki) Benimle kavgaya başlamasaydı."

Gökhan Tok

Kaynaklar:

- Alp, S., *Hititlerde Şarkı Müzik ve Dans, Kavaklıdere*, 1999
 Akşit, İ., *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Tarih Hazinesi*, Akşit, 1982
 Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net, 1995
 Dinçol, A., M., *Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, c:1, Görsel Yayınlar, 1982
 Kinal, F., *Die Frage nach dem Alter Hethitischen, hieroglyphen, Jahrbuch für kleinasiatischen forschung*, 1956